

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Aalborg Universitet

Anmeldelse af Niklas Luhmann: Samfundets Uddannelsessystem

Rasmussen, Palle

Published in:
Dansk Sociologi

Publication date:
2007

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):

Rasmussen, P. (2007). Anmeldelse af Niklas Luhmann: Samfundets Uddannelsessystem. *Dansk Sociologi*, 18(3), 129-132.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Anmeldelse af Niklas Luhmann: *Samfundets uddannelsessystem*. Oversat af Niels Mortensen, med introduktion af Lars Qvortrup. Hans Reitzels Forlag 2006 (240 sider, ISBN 978-87-412-2355-1; pris 298 kr.)

Denne bog kan læses på to måder, dels som en analyse af uddannelsessystemets rolle og udvikling i samfundet, og dels som en udmøntning og illustration af Luhmanns systemteori og samfundsanalyse på uddannelsesområdet. Det er klart, at der er en vis sammenhæng mellem de to tilgange; hvis bogens billede at uddannelsessystemet er alt for utroværdigt, duer den ikke som illustration. Men alligevel må de to typer læsning støtte sig på lidt forskellige vurderingskriterier. Hvis formålet er at illustrere systemteorien, er det et tegn på kvalitet at kunne forklare eller perspektivere kendte forhold i uddannelsessystemet via en systemteoretisk genbeskrivelse. Hvis formålet er at analysere uddannelsessystemet i samfundet vil kvalitet i højere grad været et spørgsmål om, hvor vidt fremstillingen er både begrebsligt velargumenteret, empirisk dækkende og trækker på relevante kilder.

Lad det være sagt med det samme: Bogens giver et interessant indblik i Luhmanns begrebsapparat, men som sociologisk analyse af uddannelse og uddannelsessystemet har den mange svagheder.

”Samfundets uddannelsessystem” indgår i rækken af studier, hvor Luhmann analyserede centrale funktionssystemer i samfundet, herunder bl.a. det økonomiske system, retssystemet og videnskabssystemet. Monografien om uddannelsessystemet forelå i udkast ved Luhmanns død i 1998 og er således udgivet posthumt. Ifølge Dieter Lenzens forbemærkning til den tyske udgave (ikke medtaget i oversættelsen) havde Luhmann planer om at indarbejde mere stof i de forskellige kapitler, men ikke om at tilføje yderligere kapitler; og bogen fremtræder da også som en ganske sammenhængende og afrundet fremstilling. Niels Mortensen har oversat kompetent og flydende, og referencesystemet er tilrettet til angelsaksisk tradition, hvilket bidrager til at lette læsningen. Lars Qvortrup har skrevet en oplysende introduktion, og bogen er blevet forsynet med et nyttigt stikordsregister.

Titlen er, som oversætteren også gør opmærksom på, lidt vildledende: ”Erziehungssystem” på tysk henviser til både opdragelse og uddannelse, og burde rettelig oversættes til ”Opdragelses- og uddannelsessystem”. Men det ville have gjort fremstillingen unødigt tung, så det er rimeligt at vælge det mere mundrette ”uddannelsessystem”.

Fra opdragelse til undervisning

Bogen består af fem kapitler. I det første, ”Menneske og samfund”, fremlægger Luhmann i kort form de teoretiske grundantagelser i sin systemteoretiske tilgang og søger at reformulere forholdet mellem menneske og samfund på systemteoretisk grundlag. Han peger på, at menneskelige systemer som centralnervesystemet og bevidsthedssystemet er kendetegnet ved selvreferentielle operationer og selvfrekaldt ubestemthed. I den samfundsmæssige kommunikation er det imidlertid ikke muligt at tage højde for systemdynamikkerne i det enkelte menneske, og derfor må der henvises til standardiserede former, ”personer”. Bortset fra de særlige systemteoretiske kodeord rummer Luhmanns beskrivelse af forholdet mellem menneske og samfund ikke meget, som ikke er blevet sagt tidligere, f.eks. af interaktionistisk socialpsykologi. Kapitel 2, ”Socialisation og uddannelse”, behandler dels socialisering og opdragelse i familien, dels karakteristika ved institutionaliseret uddannelse og undervisning. Ligesom for andre funktionssystemer leder Luhmann efter uddannelsessystemets særlige kode, og finder den i udnævner forskellen ”kan/kan ikke formidles”. Et hovedtema i kapitlet er de vanskeligheder, der ligger i at opgaverne uddannelse

og selektion skal løses af det samme system. Her er indsigtsfulde iagttagelser vedrørende eksamen, f.eks. at ”Den så at sige cirkulære struktur i den samlede konstruktion af præstation og bedømmelse sætter formodentlig grænser for bestræbelserne på forbedringer i retning af mere objektivitet” (s 92). Men Luhmanns forståelse af selektion er alligevel snæver, bl.a. fordi han afviser at eksamen har noget at gøre med magt. Man bør, mener Luhmann, kun tale om magt i forbindelse med eksamen, hvis der trues med negative sanktioner (dvs. dårlige karakterer) for at motivere irrelevant adfærd som f.eks. at slå lærerens græsplæne. Her gøres magt til et forhold, som kun er knyttet til enkeltaktørers interesser.

Kapitel 3, ”Medium og form”, handler om hvilke medier uddannelsessystemet opererer igennem (til forskel fra andre subsystemer) og hvilke karakteristiske former, som præger systemet. Luhmann har i tidligere argumenteret for, at ”barnet” er uddannelsens medium, bl.a. på grund af den vægt, diskurser om barndommen fik i løbet af det 18. århundrede. Mediet barn opdeler befolkningen i børn og voksne; men uddannelsessystemets egen udvikling ændrer ved dette. Systemet har forskudt uddannelsesbehovet til en stadig højere alder, bl.a. via videreuddannelse og voksenuddannelse. Luhmann mener på den baggrund, at barnet i det 20. århundrede er blevet erstattet af ”livsløbet” som medium for uddannelsen. I det korte kapitel 4 behandles ”Undervisning som interaktionssystem”. Overdragelsen af uddannelsesopgaven til skoler betyder, at uddannelse finder sted i form af undervisning. Skoleklasser er interaktionssystemer, og dermed bliver de særlige kendetegn ved interaktionssystemer blandt tilstedeværende overført til uddannelsessystemet.

Uddifferentiering og professionalisering

De to følgende kapitler handler om de strukturer og processer, som udvikler sig i de institutionaliserede uddannelsessystemer. I kapitel 5 behandles ”Uddifferentiering af uddannelsessystemet”. Luhmann fremhæver, at uddifferentiering ofte bygger på en ”teknisk” opfindelse, som frisætter kommunikationer; og han peger på, at inden for uddannelsesområdet kunne skoleklassens interaktionssystem udgøre denne opfindelse. Interaktionssystemet i undervisningen antager af sig selv en form, som kræver afgørelser, der ikke kan træffes i undervisningen. Derfor må undervisningen indlejres i et funktionssystem. Det er en interessant ide, men for mig at se er den alt for simpel og underkender bl.a. de politiske drivkræfter bag etableringen af masseuddannelsessystemer. Kapitel 6 handler om hvordan etablering af professioner og organisationer hver på sin måde er nødvendige for at omsætte den generaliserede uddannelseshensigt til specifikke typer uddannelse. Skemaet ”generalisering – respecifikation” er hentet fra én af Luhmanns centrale inspirationskilder, Talcott Parsons. Der er flere interessante pointer, bl.a. at fagundervisningen, som den drives f.eks. i gymnasier og ved universiteter ikke kan kaldes professionel, fordi der tilstræbes en overdragelse af viden til klienterne, mens jurister og læger arbejder med klienter uden at overdrage viden til dem. Læreres professionelle viden er viden om formidling.

Bogens afsluttende kapitel, ”Selvbeskrivelser”, beskæftiger sig med den pædagogiske tænkning og dens udvikling, set i sammenhæng med uddannelsessystemets udvikling. Overfor de mange og uoverskuelige muligheder, som systemdannelsen medfører, udvikler systemerne former for selvbeskrivelse, som Luhmann kalder kontingensformler. I slutningen af kapitlet fremhæver Luhmann, at systemteoriens analyser ikke vil erstatte pædagogikkens forståelser med andre og mere korrekte forståelser. Samfundsteorien kan ikke fralægge sig et ansvar for at forstå uddannelsessystemet; men de systemteoretiske analyser skal forstås som genbeskrivelser der respekterer det allerede beskrevne. Genbeskrivelserne er et tilbud, som pædagerne kan benytte sig af eller lade være. For mig at se er dette dog et modsætningsfyldt budskab. Beskrivelser

publiceres vel med henblik på overbevisning, og videreudvikling af forståelser handler vel ikke bare om at vælge eller fravælge tilbud.

Utilstrækkelig som sociologisk analyse

”Samfundets uddannelsessystem” dækker nogle væsentlige temaer for en sociologisk analyse af uddannelse og opdragelse, og bogen rummer en række interessante ræsonnementer og pointer. Mange af dem er dog velkendte, og Luhmanns systemteoretiske genbeskrivelser tilføjer for mig at se ikke meget nyt. I en række tilfælde er argumentationen utilstrækkelig.

I introduktionen skriver Lars Qvortrup, at Luhmanns samfundsbeskrivelse på en gang var teoridrevet og empiriorienteret. I den foreliggende bog er empiriorienteringen dog på flere måder mangelfuld. Luhmann indplacerer uddifferentieringen af uddannelsessystemet i den historiske udvikling og henviser ofte til historiske diskurser om opdragelse, dannelse og undervisning; men mange af henvisningerne er så kortfattede, at de grænser til postulater. Samtidig henviser han næsten udelukkende til tyske kilder og overvejer kun i forbifarten forholdet til andre nationale traditioner og forløb. Den uddannelsessociologiske litteratur, han trækker på, er meget selektiv og stammer så vidt jeg kan se overvejende fra 1970’erne. Selv om Luhmann vælger en bred definition af uddannelse (”alle kommunikationer, som bliver aktualiseret med henblik på uddannelse”), er det påfaldende, at han udelukkende beskæftiger sig med eksempler fra formaliserede uddannelsesinstitutioner som f.eks. skoler og universiteter. Oplæring og instruktion i arbejdslivet og det civile liv optræder ikke, på trods at netop Tyskland på det førstnævnte område har stærke traditioner.

Som sociologisk analyse af uddannelsessystemet er ”Samfundets uddannelsessystem” for snæver, både teoretisk og empirisk. Dens værdi ligger snarere i at illustrere, hvordan opdragelse og uddannelse kan forstås i systemteoretisk optik.

Palle Rasmussen
Institut for Uddannelse, Læring og Filosofi
Aalborg Universitet